

УДК 339.12: [634/635: 631. 147] (477)

Л. М. Галат,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Херсон, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0075-9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.12.22

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ПЛОДООВОЧЕВОГО РИНКУ УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

L. Galat,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Information Technologies,

Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson, Ukraine

TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ORGANIC FRUIT AND VEGETABLE MARKET OF UKRAINE IN THE WORLD CONTEXT

У статті проведено аналіз сучасного стану розвитку органічного плодоовочевого виробництва та ринку органічної плодово-ягідної продукції в Україні та визначено його місце і потенціал у контексті сучасних тенденцій зростання світового ринку органічної продукції та експортних реалій і перспектив українського плодоовочевого органічного виробництва.

Розглянуто передумови, переваги та тенденції у формуванні виробництва органічних продуктів харчування в Україні в контексті швидкого зростання попиту на органічну продукцію в світі. Проте питома вага плодоовочевої продукції в структурі експорту незначна, внутрішній ринок органічних продуктів не розвинений. Досліджено причини такого стану та тенденції розвитку органічного плодоовочевого сектору.

Розглянуто структуру органічного виробництва фруктів, овочів, ягід за областями України та за видами культур. Проведено порівняльний аналіз площ з органічним статусом земель та чисельністю операторів органічного ринку в Україні та країнах Європи. З'ясовано, що в Україні кількість органічних виробників та органічних земель ще дуже мала.

Проведено аналіз факторів, які позитивно впливають на розвиток ягідництва. Головними чинниками для українських органік-виробників стала світова тенденція зростання попиту на органік-ягоди в країнах ЄС, державна фінансова підтримка галузі садівництва та ягідництва для закладання нових ягідних насаджень, будівництва холодильників, заморожування.

Розглянуто структуру виробництва органічних овочів, в якій переважають гарбузові та бобові культури, що орієнтовані на переробку чи експорт. Обсяги виробництва інших видів овочів не значне, їх сортовий склад та структура з року в рік змінюється. Свіжий ринок органічних овочів орієнтований на внутрішній ринок, де індивідуальне споживання органічної овочевої продукції низьке.

Обґрунтовано шляхи подальшого розвитку органічного плодоовочівництва в Україні спрямованого на збільшення ємності внутрішнього органічного ринку фруктів та овочів і зростання експорту.

The article analyzes the current state of development of organic fruits and vegetables and the market of organic fruits and berries in Ukraine and identifies its place and potential in the context of current growth trends in the world market of organic products and export realities and prospects of Ukrainian fruits and vegetables.

The preconditions, advantages and tendencies in the formation of organic food production in Ukraine in the context of the rapid growth of demand for organic products in the world, especially in the most developed countries. However, the share of fruit and vegetables in the structure of exports is insignificant, the domestic market of organic products is not developed. The reasons for this state and trends in the development of the organic fruit and vegetable sector of agricultural production have been studied.

The structure of organic production of fruits, vegetables, berries by regions of Ukraine and by types of crops is considered. A comparative analysis of areas with organic land status and the number of organic market operators in Ukraine and European countries. It was found that the number of organic producers and organic lands in Ukraine is still very small.

An analysis of the factors that positively affect the development of berry growing, expanding the area of commercial berry plantations, increasing the production and export of organic fresh and frozen berries. The main factors for Ukrainian organic producers were the growing global demand for organic berries in the EU, state financial support for horticulture and berry growing for new berry plantations, construction of refrigerators, sorting lines, freezing.

The structure of organic vegetable production is considered, which is dominated by pumpkin and legumes, which are focused on processing or export. The production of other types of vegetables is not significant, their varietal composition and structure changes from year to year. The fresh market of organic vegetables is focused on the domestic market, where individual consumption of organic vegetables is low.

Ways of further development of organic fruit and vegetable growing in Ukraine aimed at increasing the capacity of the domestic organic market of fruits and vegetables and export growth are substantiated.

Ключові слова: органічне плодоовочівництво, експортний потенціал, сертифікація, ринок органічної продукції, органічні фрукти, органічні овочі, органічні ягоди, оператори органічного ринку.

Key words: organic fruit and vegetable growing, export potential, certification, organic products market, organic fruits, organic vegetables, organic berries, organic market operators.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У світі спостерігається стабільне зростання площ сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом. Загалом у 2019 році у світі під органічним виробництвом було зайнято 72,3 млн га, що на 1,1 млн га (або на 1,6%) більше ніж у 2018 році. Найбільші масиви органічних земель розташовані в Австралії (35,7 млн га), у Європі (16,5 млн га), Латинській Америці (8,3 млн га). Товарооборот на світовому ринку органічних харчових продуктів досяг 106 млрд євро у 2019 році. США є провідним ринком з товарооборотом 44,7 млрд євро, на другому місці — Німеччина (12 млрд євро), на третьому Франція (11,3 млрд євро) [1, с. 7]. У світі багато провідних ринків органічної продукції продовжувати інтенсивно зростати.

В останні 20 років обсяги виробництва органічної сільськогосподарської продукції українськими товаровиробниками також зростають. За даними моніторингу, проведеного Мінекономіки, у 2019 році загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду склала близько 468 тис. га (1,1 % від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України) [1, с. 9]. Проте в структурі земельних площ з органічним статусом доля земель, де вирощуються овочі, плодові дерева та ягідники, складає лише 0,62%. Водночас, серед 470 сільгоспвиробників органічного виробництва — 116 ви-

рощують плодоовочеву продукції та 109 ягоди [2, с. 28], що свідчить про надзвичайну привабливість та дохідність розвитку такого бізнесу. Основні обсяги виробленої органічної продукції (за оцінками експертів на рівні 80—90%) спрямовуються на експорт. У 2019 році Україна посіла перше місце серед країн Європи з обсягу експорту органічної продукції до країн ЄС та друге місце серед країн світу [1, с. 11],

Внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні лише формується, обсяги її в магазинах ледве помітні, органічна продукція потрапляє до споживачів переважно через великі мережі супермаркетів та спеціалізовані органічні магазини, що є у великих містах, інтернет-продажі. Органічні ж свіжі плоди, ягоди та овочі слабо представлені на внутрішньому ринку, в тому числі через те, що основними каналами реалізації свіжих овочів та фруктів в Україні залишаються ринки, низьку купівельну спроможність населення, слабке усвідомлення переважною більшістю населення пріоритетності безпечного органічного харчування, недовіру до якості і безпеки органічної продукції тощо.

Проте Україна за своїм природно-кліматичним і ґрунтовим потенціалом може стати одним з провідних товаровиробників органічної плодоовочевої продукції в Європі, світі та для внутрішнього ринку. За наявності третини світових чорноземів, земельних ділянок, які певний час не використовувалися для сільськогос-

подарського виробництва, сучасний рівень українського внутрішнього ринку та експорту органічних овочів, фруктів, ягід та продукції з них фактично мізерний порівняно з обсягами світового ринку та має значний потенціал.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки темі зеленої економіки з її складовими: органічне сільськогосподарське виробництво, тренди у виробництві та споживанні органічних продуктів харчування, географія виробництва окремих видів органік-продуктів їх експорт та імпорт, державна підтримка цього сектору та міжнародне співробітництво в подоланні екологічних проблем, прагнення та пошук шляхів забезпечення населення чистими продуктами харчування, розвитку окремих секторів органічного аграрного виробництва та ін. присвячено чимало досліджень та публікацій вітчизняних, зарубіжних науковців та практиків. З великої кількості вітчизняних науковців слід виділити таких: Г. Антонюк, Р. Безус, В. Грановська, Є. Данкевич, Ю. Кирилов, І. Ковалевська, В. Крикунова, П. Саблук, Ю. Лупенко, О. Маслак, Н. Матвійчук, О. Ходаківська, В. Писаренко, Т. Чайка, О. Скидан, П. Скрипчук, В. Хареба, О. Шкуратов.

Значний внесок у дослідження стану та висвітлення розвитку органічного виробництва аграрного сектору української економіки, вносять громадські і державні інституції та міжнародні проекти, які одночасно надають агровиробникам технічну та інформаційну допомогу. Зокрема, Федерація органічного руху України, ТОВ "Органік-стандарт" — перша в Україні організація з сертифікації органічної продукції, Швейцарсько-український проект "Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України", проект ЄС "Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні", проект "Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства" за підтримки яких видаються посібники ("Органічне сільське господарство. Основні принципи і передовий досвід"), проводяться конференції, виставки-ярмарки та інша організаційна та просвітницька робота у середовищі сільгоспвиробників та споживачів.

Провідні виробники органічної продукції в Україні, дорадники та експерти (В. Білий, М. Дідух, Є. Милованов, В. Лановенко, А. Лівіцька, Т. Ситник, Ю. Савицький, В. Петров, О. Ющенко, Д. Яковенко) висвітлюють напрацьовані практики та сучасні проблеми органічного ви-

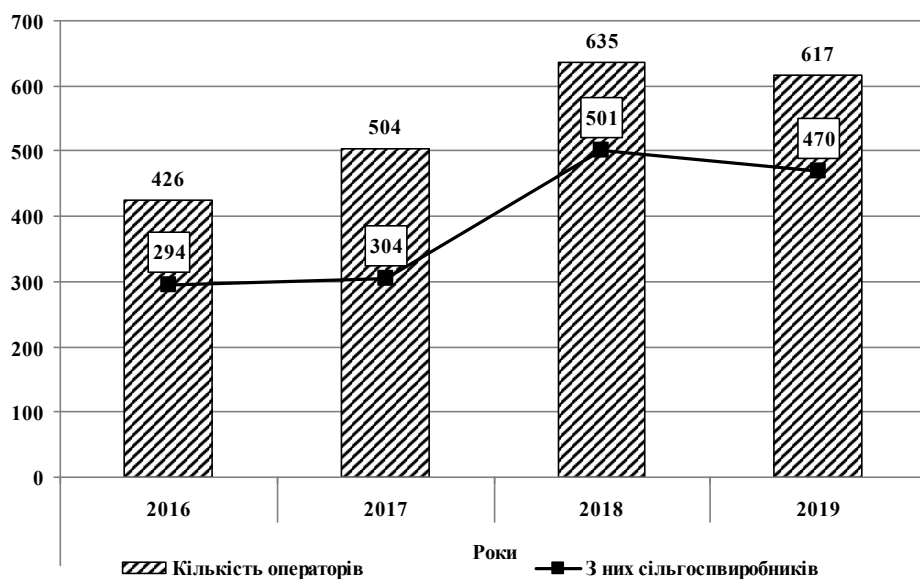
робництва, умови розбудови, проблеми і ризики на внутрішньому ринку органічної продукції, просування продукції українських органік-виробників на світові ринки, досвід сертифікації, обмеженні внутрішнього ринку, перспективи і ризики експорту.

Проте дослідженню проблем розвитку окремих секторів органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, зокрема, плодово-овочевого сегменту приділяється мало уваги, публікації з цієї теми поодинокі. Хоча цей сегмент аграрного виробництва та переробки плодовоовочевої продукції має чи не найбільший потенціал та перспективи розвитку як для експорту, так і для внутрішнього ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM) "органічне сільське господарство — виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей, залежить від екологічних процесів, біологічного різноманіття та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання не відновлюваних ресурсів. Органічне сільське господарство об'єднує традиції, нововведення й науку, щоб поліпшити стан навколишнього середовища і розвивати взаємини і гідний рівень життя" [3, с. 32]. Органічними вважаються продукти, виготовленні з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. Під час виробництва органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. Для цього повністю відмовляються від ароматизаторів, барвників, консервантів та генетично модифікованих організмів. Заборонено рафінування, мінералізація та інші технологічні операції, які зменшують поживні властивості продукту. До того ж матеріали для упакування органічних продуктів виготовляються з натуральної сировини [4, с. 189]. Органічні продукти харчування виробляються з органічної сільськогосподарської продукції. Своєю чергою ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімальної обробки ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, підвищує врожайність сільськогосподарських культур [4, с. 190].

Органічне сільське господарство набуває популярності в розвинених країнах, через те що

Рис. 1. Кількість операторів органічного ринку в Україні, у т.ч. сільгоспвиробників

Джерело: [1, с. 9].

воно має низку суттєвих переваг для споживачів, виробників та довкілля:

- органічна продукція користується попитом і цей попит зростає навіть не зважаючи на те, що ціни на органічну продукцію значно вищі від цін на продукцію вирощену в умовах інтенсивного сільського господарства;

- органічні сільськогосподарські підприємства в розвинених країнах отримують державне цільове фінансування у вигляді субсидій;

- відмова від хімічних пестицидів призводить до того, що органічні фрукти і овочі показують у середньому в 180 разів нижчий рівень залишкової кількості пестицидів, ніж продукти вирощені неорганічним методом;

- органічне виробництво зберігає довкілля, природне різноманіття рослин і тварин, сприяє поліпшенню якості ґрунтів, через більший вміст у таких ґрунтах гумусу, зміни структури ґрунту, який краще накопичує та зберігає вологу;

- сприятливі політичні передумови заохочення органічних виробників до розширення різноманіття та обсягів виробництва екологічно чистої продукції на тлі кліматичних змін і прийняття світовою спільнотою запобіжних заходів проти прогресуючого потепління, викликаного діяльністю людини, у тому числі у секторі сільського господарства та виготовлення продуктів харчування.

Органічне виробництво стало активніше розвиватися в останнє десятиліття у тому числі завдяки формуванню нормативно-правової бази для діяльності таких суб'єктів господарювання, обігу органічної продукції, напрацюван-

ню практики сертифікації та експорту органічної продукції. Все ж головним мотивуючим чинником підприємців розвивати органічне виробництво аграрної продукції є його майбутня прибутковість. За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні, середня рентабельність інвестицій в органічне сільське господарство становить близько 300%, що робить його одним з найпривабливіших напрямів інвестування в українську економіку. Додатковим стимулом є постійне зростання попиту на органічну продукцію в

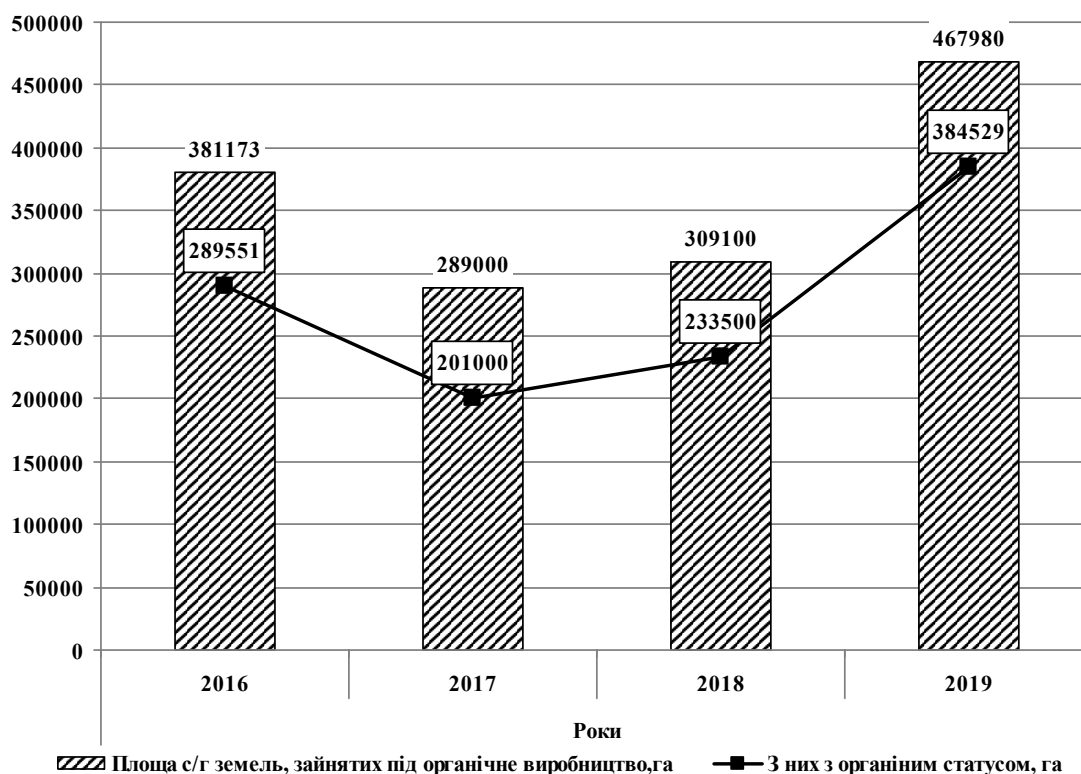
країнах ЄС, що стимулює експорт [5, с. 22].

В Україні у 2019 році загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду склала близько 468 тис. га (1,1 % від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України). При цьому нараховувалось 617 операторів органічного ринку, з них 470 — сільськогосподарські виробники [6].

У довготривалому періоді протягом 20 років спостерігається зростання числа операторів органічного ринку і сільськогосподарських товаровиробників, втім, в останні роки таке зростання нестійке, навіть уповільнилося (рис. 1). З огляду на експортну орієнтованість переважної більшості органічних товаровиробників повільний розвиток відповідного виробництва, переробки, розбудови інфраструктури, сертифікації, супровідних сервісів виступає стримуючим фактором розповсюдження органік орієнтованих моделей бізнесу.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року "Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року" визначено дві мети щодо органічного виробництва та експорту органічної продукції. Згідно з індикаторами стратегії планується досягти показника площі земель з органічним статусом до не менше як 3% загальної площі сільськогосподарських угідь України, що становить приблизно 1,3 млн га. За 10 років дії стратегії зростання площ під органік-виробництвом збільшиться у 3 рази [7].

Плодоовочевий сектор займає чинне місце в органічному виробництві більшості країн, у

Рис. 2. Площі сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом в Україні, га

Джерело: [1, с. 9].

тому числі і в Україні. Крім того, він розглядається як важлива соціальна галузь агропромислового комплексу, тому що в усьому ланцюзі постачання овочевої та баштанної продукції задіяна значна кількість працездатного населення України. Споживання лише овочевої та баштанної продукції в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу населення, згідно з даними Держстату, становить 9,3 кілограма, або 16 відсотків продовольчого кошика громадянина. На сьогодні річна потреба в овочевій продукції України становить 7—7,5 млн тонн [8].

В овочівництві склалася нетипова структура виробництва. За даними Держстату, площі вирощування овочів у сільськогосподарських підприємствах у 2015—2019 роках в середньому становлять 34,9 тис. гектарів, а виробництво в незначних кількостях збільшується. Якщо у 2015 році валове виробництво овочів становило 1,18 млн тонн, то у 2016—2019 роках у середньому по 1,35 млн тонн. У господарствах населення також площі їх вирощування збільшувались. Так, у 2015 році вони становили 406 тис. гектарів, у 2016—2019 роках у середньому вже майже 414 тис. гектарів і в результаті збільшувалось їх валове виробництво з 7,44 млн тонн у 2015 році до 8,1 млн тонн у 2016—2019 роках [9].

За останні п'ять років сільськогосподарськими підприємствами в середньому виробляється до 14 відсотків овочів загального виробництва (1,31 млн тонн), а 86 відсотків у господарствах населення (до 8,1 млн тонн).

У структурі сільськогосподарських земель зайнятих під виробництвом овочів, фруктів і ягід органічний сектор складає незначну частину — під овочами 0,45%, під багаторічними насадженнями 3,1% — відповідно.

Водночас у структурі сертифікованих органічних земель у світовому масштабі на багаторічні насадження припадає 8%. Найбільші їх площі зосереджені в країнах Європи (1,4 млн га), дещо менші — Африки (0,9 млн га) та Латинської Америки (0,8 млн га) (рис. 2) [10, с. 14].

За інформацією О. Ходаківської в Україні сертифіковано 6,1 тис. га багаторічних насаджень, що становить 1,5% усіх органічних угідь, задіяних в сільському господарстві. Із них близько 39% становлять фруктові, 10 — ягідники, 6 — горіхові, понад 3% — виноградники і т.д. З кожним роком їх площа поступово зростає. Збільшується і кількість товаровиробників, фермерів та переробних підприємств в органічному секторі [10, с. 5].

За структурою найбільші площі багаторічних насаджень задіяні під вирощування фруктових (2400 га). На ягідники у 2015 р. приходи-

лося 630 га, горіхові — 390, лікарські та ароматичні насадження — 355, виноградники — 210 га, які поступово збільшуються. Так, лише за останні шість років площі під фруктовими насадженнями, сертифікованими як органічні зросли у 6 разів, під виноградниками — 2,5, ягідниками та горіховими у 1,5 рази. У подальші роки площі під органічними багаторічними насадженнями зростали.

Водночас органічні фрукти і овочі продовжують набувати популярності серед європейських споживачів органічної продукції. Зокрема, частка органічних фруктів у загальних обсягах їх продажів у Швеції становить 18,3%, Швейцарії — 11,1, Австрії — 10,7, Німеччині — 7,4% [11, с. 232]. Зростають обсяги споживання органічних ягід та фруктів. Отже, перспективи зростання цього сектору в Україні лише для збільшення експорту фруктів, овочів та ягід сприятливі.

Географічне розміщення виробників органічної плодово-овочевої продукції віддзеркалює тенденцію регіонального розміщення виробництва, яке традиційно склалося переважно з огляду на природно-кліматичні умови вирощування фруктових і овочевих культур та розміщення найбільших ринків збуту: (Київська, Вінницька, Житомирська, Миколаївська, Дніпропетровська, Хмельницька та Херсонська області) (табл. 1).

Порівняльний аналіз площ органічних земель в країнах Європи та в Україні, що використовуються для виробництва фруктів, овочів, полуниці та винограду вказують на те, що Україна за цим показником перевищує лише рівень Греції та Болгарії, та значно відстає від Польщі (в 20 разів), Італії (15 разів), Франції — 8, Іспанії — 7, Німеччини — 5. (табл. 2, 3).

Обсяги виробництва органічної плодово-овочевої продукції в Україні поки що слабо піддаються верифікації, тому що статистичний облік не проводиться, обсяги експорту, які можна відслідкувати, поки що незначні, внутрішній ринок органік-продукції дуже обмежений та такий, який ще важко чітко оцінити. Проте експертні оцінки свідчать про те, що починаючи з 2008 по 2016 р. спостерігалось його стрімке зростання (рис. 3), надалі тенденція до зростан-

Таблиця 1. Сертифіковані площі під органічним плодовоовічництвом та ягідництвом і кількість операторів органічного виробництва у 2018 році в Україні

Область, Україна	Органічні с/г площі під виробництвом плодовоовочевої продукції, га	Оператори, що займаються органічним плодовоовічництвом	Органічні с/г площі під виробництвом ягідної продукції, га	Оператори, що займаються органічним вирощуванням ягідної продукції
Вінницька	449,2	19	61,0	14
Волинська	49,8	-	48,8	7
Дніпропетровська	121,5	6	51,8	5
Донецька	-	-	-	1
Житомирська	135,2	-	64,1	8
Закарпатська	13,5	-	13,5	3
Запорізька	13,1	2	-	-
Івано-Франківська	15,1	-	15,1	1
Київська	362,2	35	328,3	28
Кіровоградська	3,4	-	3,4	2
Луганська	-	-	-	-
Львівська	37,4	7	25,5	5
Миколаївська	136,6	3	32,0	1
Одеська	95,0	4	50,0	1
Полтавська	21,8	-	21,8	4
Рівненська	36,7	5	32,7	4
Сумська	13,5	4	13,5	3
Тернопільська	3,5	3	1,1	1
Харківська	76,8	14	36,6	9
Херсонська	143,4	-	4,4	1
Хмельницька	194,3	-	4,5	2
Черкаська	43,8	5	38,2	4
Чернігівська	54,2	7	18,9	5
Чернівецька	2,0	2	-	-
Україна	2021,7	116	865,3	109

Джерело: складено автором за даними "Органік стандарт" [12].

ня внутрішнього ринку органічної продукції зберігається.

В Україні внутрішнє споживання органічної продукції ще відіграє другорядну роль у споживчому кошику населення, про що свідчать актуальні дослідження Федерації органічного руху України. Наразі споживання знаходиться на рівні лише 0,30 євро на душу населення.

Таблиця 2. Площі органічних земель, у тому числі у стадії переходу в країнах Європи — найбільших товаровиробниках плодовоовочевої продукції, га

Країна	Овочі	Фрукти	Полуниця садова	Виноград
Німеччина	10750	7494	440	6766
Іспанія	13422	4782	155	96591
Франція	16663	12516	157	68579
Італія	29362	18151	124	83643
Польща	40564	30401	1255	278
Голландія	6231	335	13	-
Великобританія	7180	1342	24	91
Туреччина	3283	15755	523	10645
Греція	1719	533	10	5431
Болгарія	1605	5283	243	4199
Інші країни	17975	24753	706	14939
Разом, у країнах Європи	148754	121345	3650	291162

Джерело: [13, с. 74].

Таблиця 3. Валове виробництво органічної плодоовочевої продукції в країнах Європи — найбільших товаровиробниках, т

Країна	Овочі	Фрукти	Полуниця садова	Виноград
Німеччина	253708	-	3000	-
Іспанія	217148	50814	3836	397070
Угорщина	9200	6009	4	3083
Італія	252255	155550	926	410775
Польща	35088	17134	5943	50
Голландія	420841	9765	232	-
Великобританія	43907	15420	241	647
Румунія	3639	6434	23	6405
Греція	63645	7895	708	23915
Болгарія	12112	4889	510	6388
Сербія	3417	7038	143	17
Інші країни	38760	109333	6976	57871
Разом, у країнах Європи	1353720	390281	22542	906221

Джерело: [13, с. 75].

Однак спостерігається тенденція до зростання. Споживання органічної продукції збільшується, особливо у великих містах. У 2008 р. загальне споживання органічних продуктів на внутрішньому ринку України становило близько 500 тис. євро, у той час як до 2014 р. воно зросло до майже 14,5 млн [3, с. 32]. І у 2019 році за оціночними даними реалізовано 7350 тонн органічної продукції на суму близько 575 млн грн (24,3 млн дол. США), у тому числі 990 тонн овочів та фруктів на 35 млн грн та 120 тонн соків, напоїв, пасти на 15 млн грн [1, с. 9].

Проте обсяги внутрішнього українського ринку органічної плодоовочевої продукції (з незначними обсягами експорту) вказують на те, що у порівнянні з країнами Європи та світу (табл. 3) органічний ринок України слабо роз-

винений, представлений не значним асортиментом і обсягами продукції. Високий рівень споживання органічної плодоовочевої продукції забезпечуються передусім внутрішнім виробництвом у країнах Європи з огляду на спеціалізацію, обумовлену природно-кліматичними і локальними умовами виробництва (табл. 3).

Значні обсяги виробництва органічної плодоовочевої продукції, фруктів та ягід у країнах Європи (табл. 3) обумовлено низкою факторів:

- чимало органічних фруктів, овочів, а особливо салатів та ягід мають менший термін збереження якості ніж конвенційні, споживаються у свіжому вигляді і реалізуються переважно на локальних ринках, не транспортуються на далекі відстані;

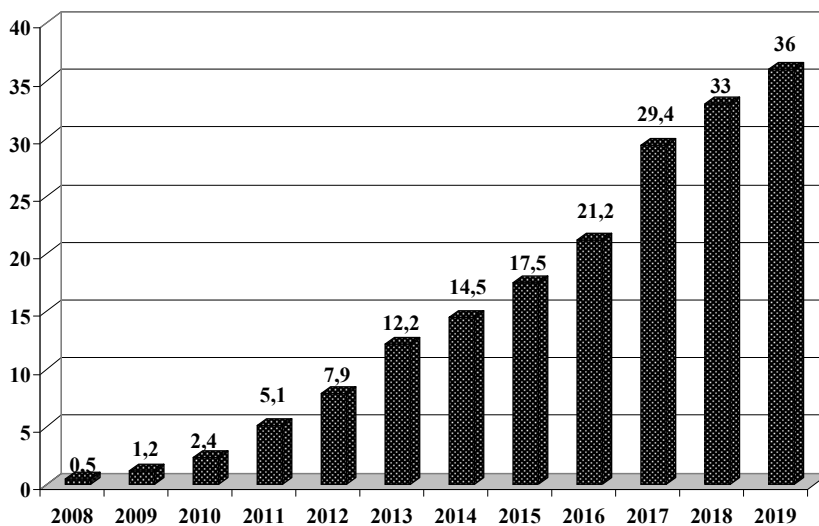
- європейські фермери — виробники органічної продукції отримують різноманітні дотації, що стимулює органічне виробництво, створює умови для контролю за якістю продукції та обліком її обсягів та ін.;

- у країнах ЄС уже тривалий час створена та постійно корегується нормативно-правова база, регламенти, які упорядковують діяльності фермерів, переробників, торгівлі щодо умов та забезпечення якості безпечності, відповідності органічної продукції прийнятним стандартам;

- напрацьована та ефективно функціонує інфраструктура плодоовочевого сектору, що контролює та забезпечує якість продукції на усьому ланцюгу виробництва і руху продукції "з поля до виделки";

- крім того, поширення серед широких верств населення і схвалення "зеленої" філософії, здорового способу життя і здорового харчування на тлі високого рівня доходів населення сприяють зростанню попиту на органічну продукцію рослинного походження, передусім свіжих фруктів, ягід та овочів;

Досліджено, що не зважаючи на те, що обсяг внутрішнього органічного плодоовочевого ринку і експорт цієї продукції з України з року в рік зростають, все ж питома вага органічної продукції в структурі відповідного виробництва та у порівнянні з виробниками в країнах Європи ще мізерна. Так, у структурі земельних площ, на яких вирощують овочі, органічні складають лише 0,04% (таке ж співвідношення і за показником обсягів виробництва). Це в 10 разів менше, ніж самі

■ Обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні, 2008-2019 рр., млн євро

Рис. 3. Динаміка зростання внутрішнього українського ринку органічної продукції за роками, млн євро

Джерело: [14].

малопотужні органічні виробники овочів в Європі — Греція та Болгарія, у 100 разів менше ніж у Франції, 180 разів — ніж в Італії та у 247 разів — ніж у Польщі.

З огляду на масштаби країни, чисельність населення та світові тенденції раціонального, здорового харчування в Україні виробляється мало органічної плодоовочевої продукції, зокрема і овочів. Лише 50 товаровиробників виробляють органічну овочеву продукцію (табл. 4).

Площа під органічними овочами в Україні за останній рік навіть скоротилась на 15%. Значне коливання площ та обсягів виробництва різних категорій овочевої продукції експерти пояснюють бажанням фермерів перед виходом на ринок спочатку його вивчити, здійснити ніби апробацію. Обсяги виробництва органічних овочів корелювались зі зниженням площ, і відповідно вони зменшились з 3183 т у 2019 році до 2945 т у 2020-му. Але при цьому не змінилась кількість господарств, які займаються органічним овочівництвом, вона залишається стабільною вже два роки на рівні 50 підприємств [15].

Експерти "Органік стандарт" вказують на те, що в 2020 році збільшилися насадження цибулі та часнику до 18 га. Салат і зелень займали 5 га, бобові — 8, томати — 2,4 га, огірки — 4 га. По органічним бобовим, зелені та салатом, томам, коренеплодам у 2020 році спостерігається зниження посівних площ і виробництва. У 2019 році у структурі виробництва органічних овочів значну питому вагу складали гарбузи, кабачки та інші баштанні культури. Їх обсяг склав близько 40% (1260 т) від усього виробництва органічних овочів. На другому місці коренеплоди, які займали 29%. Ці дві групи овочів мають найбільшу частку у структурі площ під виробництвом органічних овочів. Проте овочів, які використовуються для харчування у свіжому вигляді, було вирощено мало. Органічних томатів у 2019 році було зібрано 270 т, огірків — 145 т, салатів і зелені — 362 т, цибулі та часнику — 88,6 т [15].

Структура площ та виробництва органічних овочів (табл. 5) вказує на те, що види овочевих культур, які обирають українські товаровиробники не корелюються зі структурою споживання овочів та зі структурою виробництва овочів конвенційних, де переважають то-

Таблиця 4. Основні показники виробництва органічних овочів в Україні

Показник	2019	2020	2020 р. до 2019 р., %
Кількість підприємств	50	50	100
Площа, га	163,9	133,6	81,52
Обсяги виробництва, т	3183,3	2944,7	92,51

мати, огірки, картопля, цибуля, капуста, буряки. Водночас у структурі органічного виробництва питома вага цих овочів незначна.

Структура та питома вага окремих овочевих культур вказує на те, що:

— переважна частина органічних овочів вирощувалася не для відкритого ринку, а в рамках реалізації певних проектів за договорами, або на замовлення;

— значна частина з представленого у таблиці овочевого набору використовується в інших органічних продуктах (стравах, снеках, соках, пастах та ін.), як необхідні компоненти (томати, цибуля, часник, зелень та ін.);

Таблиця 5. Структура посівних площ та обсягів виробництва органічних овочів у 2020 році

№ п/п	Овочева культура	Площа, га	%, до загальної площі	Структура виробництва, %
1.	Гарбузи, кабачки, баштанні	59,08	44	48
2.	Коренеплоди (морква, буряки, картопля та ін.)	29,0	22	24
3.	Цибуля, часник	18,0	14	10
4.	Бобові	8,0	6	1
5.	Капуста	7,2	5	4
6.	Салати, зелень	5,0	4	2
7.	Огірки	4,0	3	6
8.	Томати	2,4	2	5
	Разом:	133,6	100	100

Джерело: складено автором за даними [15].

Таблиця 6. Основні виробничі показники підприємств-товаровиробників органічних овочів у 2020 р.

Групи підприємств за площею	Кількість підприємств	Середній розмір площ, га	Зібрана площа, га	Обсяг виробництва (загальний по групі), т	Середня урожайність по групі, ц/га
Гарбузи, кабачки інші баштанні культури					
менше 0,1 га	11	0,03	0,61	28,1	461
від 0,1 до 0,5 га	8	0,25	2,54	37,4	147
більше 0,5 га	11	3,69	55,4	1343	242
Коренеплоди					
менше 0,1 га	11	0,02	0,52	13,2	254
від 0,1 до 0,5 га	11	0,21	3,13	120,3	137
більше 0,5 га	6	3,16	25,3	647	256
Томати					
менше 0,1 га	11	0,035	0,43	38,2	888
більше 0,1 га	5	0,4	1,98	120,3	608
Огірки					
менше 0,1 га	11	0,028	0,31	61,7	1990
більше 0,1 га	5	0,74	3,7	124,6	337

Джерело: складено автором за даними [15].

— технологія вирощування гарбузів та інших баштанних культур, відносно проста для забезпечення органічних вимог;

— насіння гарбузів та кавунів вирощують переважно для виробництва органічної олії та на експорт.

Показники виробничої діяльності органік-виробників за групами, свідчить про те, що більшу ефективність показують ті з них, які масштабують виробництво. Високу урожайність на малих площах показують виробники, що працюють у захищеному ґрунті, або використовують змішані технології, поєднують виробництво різних культур на одних ділянках тощо.

Крім того, за інформацією органічних товаровиробників, вони змінюють культури для органік-виробництва, знаходячись у пошуку вигідного інвестування, надійних перспективних каналів збуту, чи експорту.

Сектор органічного плодоовочевого виробництва перебуває в стадії становлення, тому стикається з низкою проблем:

— невідпрацьовані технології органічного виробництва тих чи інших культур у конкретних умовах товаровиробника та за сучасних умовах кліматичних змін;

— обмежений ринок засобів захисту рослин та добрив для органічного виробництва плодів, овочів та ягід;

— не упорядковані поки що канали збуту органічної плодоовочевої продукції, тим більше продукції з коротким терміном зберігання;

— значна частина товаровиробників в Україні ще не мають спеціальних знань та досвіду виробництва органічних овочів та фруктів, набуття його шляхом використання інформаційних ресурсів та навіть семінарів і дистанційного навчання не завжди ефективне;

— чи не найголовнішим стримуючим фактором повільного розвитку органічного плодоовочевого виробництва є слабка обізнаність населення про переваги органічного харчування та низька купівельна спроможність населення, яка стала ще більш відчутною для значних верств людей під час пандемії, викликаної Covid-19;

— органічне виробництво витратне на початкових етапах формування бізнесу, у умовах коли немає збуту продукції як органічної і товаровиробники змушені її реалізовувати як конвенційну, за цінами значно нижчими зі значно більшими витратами у порівнянні з індустріальним виробництвом;

— тривалий час переважна більшість земельних угідь в Україні використовувалася для традиційного землеробства, тому перевід таких земель на використання для органічного землеробства буде тривати певний час, а відповідно знизиться віддача від цих земельних ділянок;

— входження на ринок органічної продукції потребує часу, фінансових витрат на сертифікацію, лабораторні перевірки, отримання статусу тощо, що збільшує стартові витрати при незначних початкових доходах;

— можливості збуту органічної продукції на внутрішньому ринку України поки, що обмежені через низький рівень індивідуального споживання органічних продуктів харчування переважною більшістю населення;

— формування експортних партій органічної продукції складна виробнича і логістична задача, через те, що органічним виробникам-початківцям неможливо сформувати належні партії для просування продукції на світовий ринок [1, с. 9—10].

Проте у плодоовочевому секторі органічне виробництво ягідних культур демонструє стрімкий розвиток і має найбільші перспективи як для внутрішнього ринку, так для експорту. Перш за все тому що світовий ринок органічної плодово-ягідної продукції стабільно зростає протягом останніх 15 років. Серед виробників плодово-ягідної продукції в Україні найбільш поширене виробництво саме органічних ягід. Причин тому кілька: органічна продукція значно дорожча, а отже, сподівання на доходність бізнесу вищі; ягідні плантації починають плодоносити раніше (наприклад, суниця — в перший рік після посадки, малина — на другий), це дає змогу швидше продавати свою продукцію та повертати інвестиції, вкладені в бізнес. Окупності ж фруктових садів слід чекати на восьмий чи дев'ятий рік після їхньої закладки. Для вирощування ягід потрібні менші площі та інвестиції ніж для виробництва фруктів [16].

Темпи нарощування показників українського органічного ягідництва зростають як за кількістю виробників, площею органічних плантацій так і за обсягами врожаїв. Згідно з даними "Органік стандарт", у 2018 році зафіксовано 106 виробників органічної ягідної продукції: 86 з них культивують малину на загальній площі понад 582 гектари, 14 — лошину, на 106 гектарах, 23 господарства відвели 75,5 гектара під суницю, а 22 виробники вирощують інші ягідні культури (агрус, смородину, порічки, жимолость, ягоди годжі) на площі майже 100 гектарів органічних земель 25 опера-

торів ринку одночасно вирощують дві та більше ягідних культур [16, с. 28].

Перші ягідні проекти в Україні з виробництва органічної продукції стартували у 2012 році, а попит на органічну ягоду з'явився лише у 2015 році, передусім — на заморожену малину. Здебільшого її вирощують у Київській області — тут 28 виробників засадили малиною понад 175 га, з яких отримують орієнтовно більш як сім сотень тонн урожаю. На другому місці — Вінницька область (55,7 гектара), де 14 операторів збирають 475 тонн малини. Значні площі під органічну лохину та суницю садову аграрії почали відводити у 2015 році. Лідери з виробництва суниці виробники. Що працюють у — Київській області (253 тонни) Житомирській (175 тонн) та Рівненській області (майже 100 тонн). Що стосується органічної лохини, то її насадження тільки починають вступати в плодоношення: наприклад, на Київщині за сезон збирають 30 тонн лохини, на Харківщині — 4 тонни. Найбільше нішевих ягід вирощують в Одеській області, де на площах у 50 га отримують 127 тонн плодів [16, с. 29].

У плодоовочевому органічному секторі України, ягідне виробництво розвивається найбільш динамічно і результативно. Практично серед органік виробників кожен 4-й це виробник ягід.

На думку експертів, вагомим чинником розвитку, зокрема ягідництва, в тому числі органічного, стала державна фінансова підтримка, яка до 2013 року здійснювалася за рахунок розподілу коштів зі спецфонду сформованого згідно Закону України "Про збір та розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства". Починаючи з 2017 року діє програма підтримки галузі садівництва 2801350 "Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними". Протягом 2017—2019 рр. закладено 13,6 тис. га плодкових та ягідних насаджень. Обсяг фінансування у 2018 р. становив 395 млн грн, у тому числі за двома напрямками: компенсація витрат з придбання садивного матеріалу — 261 та будівництво холодильників — 131 млн грн [17, с. 21]. У 2019 та 2020 роках обсяг фінансової підтримки галузі був на рівні 400 млн грн. З 2020 р. використання коштів спрямовано для компенсації вартості садивного матеріалу плодово-ягідних культур, будівництво холодильників та об'єктів з заморожування плодово-ягідної продукції, придбання ліній товарної обробки, висушування, спорудження шпалер, встановлення краплинного зрошення та придбання необхідних для цього матеріалів,

техніки та обладнання для садових робіт та переробки неукраїнського походження (30%) вартості [16, с. 53].

Якщо механізм державної фінансової підтримки товаровиробників галузі садівництва, виноградарства, ягідництва, та підприємств інфраструктури відпрацьований, та за потреби щороку корегується, пропонуються нові важелі впливу для подальшого розвитку галузі, то стосовно овочівництва виникає більше проблем, обумовлених структурою галузі, характером виробництва, особливостями ринку, що склався та інше.

Головна перешкода для формування індустріального підходу до розвитку галузі є те, що переважну більшість овочів та картоплі виробляють господарства населення. Так, за останні п'ять років сільськогосподарськими підприємствами в середньому вироблялося до 14 відсотків овочів загального виробництва (1,31 млн тонн), а 86 відсотків у господарствах населення (до 8,1 млн тонн) [8].

Експорт свіжої овочевої та баштанної продукції щороку скорочується. Так, у 2019 році експортні поставки ледве досягли 70 тис. тонн. Негативне торговельне сальдо за зовнішньоекономічними операціями із свіжою овочевою продукцією в 2019 році становило майже 100 млн доларів США [8].

Особлива ситуація в галузі овочівництва викликана низкою проблем не сприяє розвитку в тому числі органічного овочівництва. Серед них:

- низьким розвитком овочевої логістики та відсутністю системного підходу до просування на зовнішньому ринку вітчизняної овочевої продукції;
- занепадом вітчизняної галузі насінництва овочевих культур;
- низьким рівнем використання потенціалу меліорованих земель;
- недостатнім рівнем розвитку кооперативних та інших об'єднань сільськогосподарських товаровиробників;
- відсутністю прямої фінансової допомоги галузі овочівництва;
- незадовільним інвестуванням у будівництво овочесховищ та інших об'єктів інфраструктури і, як наслідок, незадовільним станом зберігання (лише до 30 відсотків овочесховищ відповідають сучасним вимогам) та інші [8].

На нашу думку, запропонована державою концепція розбудови галузі овочівництва, яка містить і заходи державної підтримки галузі і ставить у якості амбітних індикаторів збільшити частку органічного овочевого ринку до

10 відсотків загалу стане поштовхом для розвитку виробництва, зберігання, переробки овочів, збільшення ємності овочевого ринку, експорту овочевої продукції, у тому числі органічної.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження тенденцій розвитку в секторі органічного плодоовочівництва України та його експортного потенціалу вказує на те, що обсяги виробництва органічних овочів, фруктів, ягід та продукції їх переробки зростає з року в рік. Тенденцію до зростання демонструє як показник експорту органічної плодоовочевої продукції з України переважно до Європи, так і ємність внутрішнього ринку. Проте в загальному обсязі органічної продукції, виробленої в Україні, та тієї, що експортується, питома вага плодоовочевої продукції складає лише п'яту частину, а виробництво та експорт свіжих органічних плодів, овочів, ягід ще менше. Головною продукцією українського органічного плодоовочевого експорту виступають і яблука, фруктові та ягідні концентрати, соки, дикорослі ягоди, трави, свіжі та заморожені культивовані ягоди.

У структурі органічного плодоовочевого сектору найбільш динамічний розвиток отримало ягідництво, на яке припадає четверта частина від усіх органічних виробників в Україні. Не стійка тенденція спостерігається у розвитку органічного овочівництва — на ринку представлено лише 50 товаровиробників органічних овочів, обсяги виробництва та перелік культур, що культивуються з року в рік змінюються, що не створює умов стабільності для цього ринку і для експорту.

Стимулюючими чинниками для розширення земель з органічним статусом для виробництва плодоовочевої продукції, збільшення виробництва та експорту органічної плодоовочевої продукції для українських фермерів стали світові тенденції зростання попиту на органічну продукцію переважно у США та ЄС; державна підтримка галузі переважно садівництва протягом останніх 20 років; формування нормативно-правової бази функціонування органік-виробництва; створення та напрацювання практик сертифікації земель з органічним статусом, органічної продукції, формування відповідних інституцій; формування органічного руху в Україні.

Розвитку органічного плодоовочівництва в Україні, збільшенню експорту та зростанню ємності внутрішнього ринку органік-продукції, на нашу думку, буде сприяти:

— подальше удосконалення нормативно-правової бази для функціонування виробників органічної продукції, інших операторів органік-сектору;

— розширення інструментів і масштабів державної політики в сфері органічного виробництва і обігу органічної продукції, включаючи державний контроль за дотриманням законодавства у сфері виробництва і обігу органік-продукції, передусім стосовно захисту прав споживачів;

— розбудова інституцій, громадського професійного середовища та інформаційних платформ для навчання, обміну професійною інформацією операторів органічного ринку та товаровиробників;

— популяризація органічної продукції, здорового способу життя та харчування різноманітними способами — від виставок-ярмарок органічної продукції, органічних технологій до інформаційного супроводу та навчання різних категорій населення;

— залучення органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад до органічного руху через підтримку місцевих господарств населення у розвитку дрібних органічних виробництв, формуванні кластерів органічних-товаровиробників з метою подолання сільського безробіття, забезпечення самозайнятості населення та розвитку сільських територій;

Література:

1. Прокопчук Н.І. Органічне сільське господарство — свідомий і правильний вибір сучасного фермера. Тваринництво сьогодні. 2021. № 3. С. 4—12.
2. Органічний ринок ягід: де шукати стабільний попит. Ягідник. 2019. № 4. С. 28—29.
3. Грановська В. Тенденції та перспективи розвитку органічного ринку в Україні. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 31—41.
4. Маслак О.М. Формування ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 10. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/40.pdf>
5. Кирилов Ю., Грановська В., Крикунова В. Чинники та стимули розвитку органічного виробництва в країнах світу. Економіка АПК. 2018. № 7. С. 16—26.
6. Органічне виробництво в Україні URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>
7. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року URL:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP210179.html

8. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку овочівництва на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10. 2020 р. №1333-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvallenpnya-koncepciyi-derzhavno-a1333r> (дата звернення 18.05.2021 р.).

9. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.05.2021 р.).

10. Ходаківська О.В. Розвиток вітчизняного органічного сектору в умовах глобалізації економіки. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: "Полісся". 2013. С. 66—70.

11. Ходаківська О.В. Екологізація аграрно-виробництва. К. ННЦ ІАЕ. 2017. 350 с.

12. Український імпорт та експорт органічних продуктів. Інфографіка. Агроіндустрія. 2019. № 4. С. 24—25.

13. Площади органічного плодощоводства в Європе, га, Производство органической плодощоводной продукции в Европе, тонн. Агроіндустрія. 2017. № 3. С. 74—75.

14. Органік в Україні. URL: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/>

15. Втратити інвестиції або заробити: чому органічних овочів стало менше URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/analitika/lishitsya-investitsii-ili-zarobotat-pochemu-organicheskikh-ovoshchei-stalo-menshe/>

16. Галат Л.М. Експортний потенціал та проблеми розвитку галузі ягідництва України. Агроствіт. 2021. № 1—2. С. 46—55.

17. Сало А.І. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні. Економіка АПК. 2020. № 3. С. 16—23.

References:

1. Prokopchuk, N.I. (2021), "Organic agriculture is a conscious and correct choice of a modern farmer", *Tvarynnystvo s'ohodni*, vol. 3, pp. 4—12.

2. Yahidnyk (2019), "Organic berry market: where to look for stable demand", *Yahidnyk*, vol. 4, pp. 28—29.

3. Hranovs'ka, V. (2017), "Trends and prospects for the development of the organic market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 31—41.

4. Maslak, O.M. (2016), "Formation of the market of organic agricultural products in Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 10, available at: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/40.pdf> (Accessed 10 June 2021).

5. Kyrylov, Yu. Hranovs'ka, V. and Krykunova, V. (2018), "Factors and incentives for the

development of organic production in the world", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 16—26.

6. Information and analytical portal of the AIC of Ukraine (2021), "Organic production in Ukraine", *Informatsijno-analitychnyj portal APK Ukrainy*, available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (Accessed 10 June 2021).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP210179.html (Accessed 10 June 2021).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On approval of the Concept of the State target program of vegetable growing development for the period up to 2025", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvallenpnya-koncepciyi-derzhavno-a1333r> (Accessed 10 June 2021).

9. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 June 2021).

10. Khodakivs'ka, O.V. (2013), "Development of the domestic organic sector in the context of economic globalization", *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovol'cha bezpeka* [Organic production and food security], *Polissia, Zhytomyr, Ukraine*, pp. 66—70.

11. Khodakivs'ka, O.V. (2017), *Ekolohizatsiia ahrarnoho vyrobnytstva* [Greening of agricultural production], *NNTs IAE, Kyiv, Ukraine*.

12. Ahroindustriia (2019), "Ukrainian import and export of organic products. Infographics", *Ahroindustriia*, vol. 4, pp. 24—25.

13. Ahroindustriia (2017), "Areas of organic horticulture in Europe, hectares, Production of organic horticultural products in Europe, tons", *Ahroindustryia*, vol. 3, pp. 74—75.

14. Federatsiia orhanichnoho rukhu Ukrainy (2019), "Organic in Ukraine", available at: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/> (Accessed 10 June 2021).

15. AgroPortal (2021), "Lose investment or earn: why organic vegetables have become less", available at: <http://agroportal.ua/ua/publishing/analitika/lishitsya-investitsii-ili-zarobotat-pochemu-organicheskikh-ovoshchei-stalo-menshe/> (Accessed 10 June 2021).

16. Galat, L. (2021), "Export potential and problems of development of the berries of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 46—55.

17. Salo, A.I. (2020), "Development of the fruit and berry market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 16—23.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2021 р.